

УДК 355+352](477)«1919/1920»
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112048>

Комарницький Олександр,
академік НАНВО України,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
kob-1974@ukr.net

[ORCID https://orcid.org/0000-0003-3021-6550](https://orcid.org/0000-0003-3021-6550)
[ResearcherID ABC-6699-2020](https://orcid.org/0000-0002-6742-8314)

Комарницька Людмила,
кандидат філологічних наук,
вчений секретар,
НПЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»
kob-1974@ukr.net

[ORCID https://orcid.org/0000-0002-6742-8314](https://orcid.org/0000-0002-6742-8314)

ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З ГРОМАДАМИ МІСТЕЧОК ВОЛИНИ ТА КИЇВЩИНИ У ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ УНР

Анотація

Мета статті – на основі наявної наукової літератури, архівних джерел, матеріалів тогочасної періодичної преси показати простоти взаємини (від плідної співпраці до конфліктів, а інколи і до жорстоких погромів) між Дієвою армією УНР та УГА, з одного боку, і українськими та єврейськими громадами містечок Волинської і Київської губерній, з іншого. **Методологічною основою дослідження** є принципи історизму, всебічності, об'єктивності, багатфакторності, системності. Автори застосовували різні методи аналізу матеріалу – історичний, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, історико-типологічний. **Наукова новизна** публікації полягає у системності висвітлення важливих напрямків співпраці української армії і мешканців волинських та київських містечок під час проведення мобілізації, організації матеріальної та моральної підтримки українських воїнів. **Висновки.** Взаємини між українським військом і громадами містечок Волині та Київщини у добу Директорії УНР були непростими. З одного боку, цивільне населення відгукувалося на мобілізаційні заходи Директорії і вступало до військових формувань,

надавало армії УНР матеріальну допомогу (білизною, продовольством, фуражем і обмундируванням). Серед тих, хто підтримував армію були і євреї. З іншого боку, підрозділи Дієвої армії УНР вчиняли проти цивільного населення насильницькі дії: проводили незаконні ревізії, грабували, накладали контрибуції, розганяли і роззброювали міліцію, перешкоджали законній діяльності органів місцевого самоврядування тощо. Відбувалися конфлікти між євреями і українськими вояками, які переростали у ганебні погромницькі дії, кровопролиття.

Ключові слова: *містечка, Волинська та Київська губернії, Дієва Армія УНР, Директорія УНР, мобілізація, допомога, єврейський погром.*

Постановка проблеми. Зміцнення обороноздатності кожної держави є запорукою її безпеки та територіальної цілісності. Нині, коли наші доблесні ЗСУ ведуть запеклі бої за визволення загарбаних російськими окупантами українських міст і сіл, ми, як ніколи, по праву відчуваємо гордість за себе, за свою державу, за своє військо та Героїв. Сьогодні практично кожен українець вважає своїм обов'язком підтримати українську армію як морально, так і матеріально. Така підтримка надихає наших воїнів, надає їм більшої впевненості у своїх силах. Віримо, що спільними зусиллями захистимо нашу землю й здолаємо ворога, а перемога неодмінно буде за нами. Приклади, коли український народ надавав вагому підтримку своїй армії, мали місце і в недалекому минулому, зокрема, під час Української революції 1917-1920 рр. Зважаючи на вищезазначене, актуальність нашого дослідження безперечна. Важливо вивчити як у революційну добу окресленого періоду, було організовано матеріальну та моральну підтримку українським військовим. З іншого боку, потрібно також вивчити і негативний досвід, який мав місце у співпраці української армії і місцевого населення.

Аналіз досліджень. Проблема взаємодії українського війська (Дієвої армії УНР і Української Галицької армії) із місцевим населенням викликала певну зацікавленість у середовищі вітчизняних істориків. Свідченням цього є наявність низки наукових праць. Так, П. Гай-Нижник (Гай-Нижник, 2020), О. Завальнюк (Завальнюк, Олійник, 2013), О. Заремба (Заремба), С. Литвин (Литвин, 2018), В. Лозовий (Лозовий, 1997; 2005), Н. Патола (Патола, 2002), Я. Тинченко (Тинченко, 2017) та ін. зосереджувались у своїх дослідженнях на аналізі формувань військових підрозділів

Директорії УНР та УГА, характеристики їх взаємин із цивільним населенням. У 2021 р. Р. Лякович захистив дисертацію, у якій зосередив увагу на розгляді та аналізі мобілізаційних процесів до української армії на теренах Наддніпрянської України наприкінці 1918-1920 рр. (Лякович, 2021). Аспірантка кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Т. Лякович нині досліджує питання матеріального забезпечення української армії у той же історичний період (Лякович, 2019; 2020). Окреслена проблема, певною мірою, знайшла відображення і на сторінках нашої монографії про містечка Волині і Київщини (Комарницький, 2009). Щодо територіальних меж, то у 1919-1920 рр. Правобережжя стало ареною найбільш запеклих бойових дій між армією УНР і окупаційними військами російських більшовиків та денікінців. Зважаючи на це, питання взаємодії армії і місцевого населення, звісно, для цього регіону було дуже актуальним. У 2022 р. один із авторів статті опублікував статтю «Українські збройні формування і громади містечок Подільської губернії в добу Директорії УНР: комплекс взаємин» (Комарницький, 2022). У запропонованій статті зупинимось на розгляді процесів, що протікали в окреслений період в містечках, розташованих на території Волинської і Київської губерній.

Мета статті – на основі наявної наукової літератури, архівних джерел, матеріалів тогочасної періодичної преси показати непрості взаємини між Дієвою армією УНР та УГА, з одного боку, і українськими та єврейськими громадами містечок Волинської і Київської губерній, з іншого.

Виклад основного матеріалу. Директорія формувала свою державу у дуже складний історичний період, розраховуючи переважно на власні сили, оскільки світове співтовариство не поспішало надати допомогу молодій державі, яка опинилася у «ворожому кільці». Із заходу їй загрожувала Польща, з півдня наступали війська Антанти, зі сходу рухалася більшовицька армія, яку згодом змінила Добровольча армія Денікіна. У такій ситуації захистити державу і її народ могло лише власне боєздатне військо.

Дієву допомогу у формуванні української армії надали громади містечок Волинської і Київської губерній, які здебільшого відгукувалися на мобілізаційні заходи Директорії і вступали до військових формувань. Наприклад, з Христинівки повідомляли, що

«мобілізація проходить дуже добре. Частина охочих приходиться відправляти» (м. Христинівка, Уманського повіту). Підтримали заклик Директорії і у Володарці (По Україні. Непорозуміння). На сільських сходах Полонного, Мирополя, Романова були ухвалені рішення про необхідність оголошення мобілізації (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 50). Серед мобілізованих були і євреї. Голова Директорії УНР С. Петлюра в одній зі своїх промов зазначав, що «єврейське населення охоче й[шло] на мобілізацію» (ЦДАВО України, ф. 3301, оп. 2, спр. 85, арк. 5, 7; спр. 83, арк. 3) Так, під час формування військової частини у Теофіполі місцеві євреї звернулося з проханням поширити мобілізацію і на них (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11, арк. 163). З Кременецького повіту повідомляли, що прийом новобранців пройшов успішно і «навіть рекрутів-євреїв явилось багато» (Кременець. Прийом новобранців).

Суспільно-політичний діяч, учений-історик, правник, соціолог, публіцист української діаспори М. Стахів у праці «Україна в добу Директорії УНР» із захопленням писав: «Ново прибуваючі змобілізовані відділи з сіл викликали просто подив своєю поставою, духом дисципліни і правопорядку в новім демократичнім ладі... Цей ентузіазм національної революції на її початках причинився навіть до такого рідкого явища в історії, як до дисциплінування селянських мас у той час анархізованого суспільства, яким є завжди суспільство в час революції» (Стахів, 1962, с. 80–90).

Матеріали періодичної преси та архівні джерела свідчать про моральну та матеріальну допомогу жителів містечок армії УНР. Насамперед, радісно зустріли козаків у Шепетівці. Повідомлялося, що «на Спаса народ перший раз... після більшовиків мав можливість без перешкод зібратися на Божу службу» (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 44). Свою підтримку війську висловив і схід громади Черняхова (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 52). У Ружині козакам було надано медичну допомогу (Хроніка. м. Ружин, 12 грудня), а у Фастові для козаків місцевої залого читали лекції. Запропонувала свої послуги Богуславська артіль, яка спеціалізувалася на обробці рамена (По Україні. Фастів).

Допомагали містечка армії білизною, одягом, взуттям, продуктами харчування. Наприклад, у Вишгороді було організовано постачання для військ, що проходили через містечко, а у Вишневець – шпиталь для хворих козаків. Такі ж заклади на базі земських

лікарень пропонувалося відкрити у Білозерці і Базалії. Для цього кожна з них потребувала 10 тис. крб (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 1, арк. 177зв.). У червні 1919 р. на зібраннях представників громад Базалійської і Волочиської волостей обговорювалося питання про забезпечення армії хлібом та іншими харчовими продуктами (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 1, арк. 166, 170). Жителі Славути з 1 січня по 17 лютого 1919 р. утримували козаків 1-ї кавалерійської сотні Республіканського Січового Загону (Держархів Хмельницької області, ф. р. 3026. оп. 1, спр. 8, арк. 69). Готовність «підмогти» виявили українські громади Любомля і Маціова (ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 30, арк. 11зв.).

Жителі містечок надавали допомогу армії УНР, коли вона вела бойові дії. Зокрема, такі факти мали місце у Липовецькому повіті, де було сформовано полк ім. Т. Г. Шевченка. Ця частина, відступаючи під натиском кінноти Будьонного, була оточена в районі містечка Балабанівка. Надії на визволення не було, і полк готувався дати останній бій. Але в цей час у містечку розпочалося повстання і Будьонний змушений був переорієнтуватись, послабивши тиск на полк, завдяки чому вояки вирвалися з оточення. За це 8 балабанівчан поплатилися життям. Їх більшовики розстріляли (Вісти з фронту. З Липовецького повіту). Допомогу українським козакам надавало населення Тетієва, Животова, Жашкова, Самгородка (Оперативний звіт Штабу Головного Отамана з 19-го серпня 1919 р.).

Не була байдужою до потреб української влади та армії значна частина єврейських громад. Головний Отаман С. Петлюра під час зустрічі з єврейською делегацією відкрито заявив, що «євреї увесь час підтримували українську самостійність» (ЦДАВО України, ф. 2060, оп. 1, спр. 18а, арк. 5зв.). Єврейський діяч А. Марголін переконував, що «євреї надавали допомогу хворим і пораненим українським солдатам, влаштовували похідні госпіталі поблизу фронту, єврейські діти змивали кров в цих госпіталях з українських солдат» (Марголін, 1921, с. 274). Євреї Мокрої Калигірки (Лютий-Лютенко, 1986, с. 29), Острополя (ЦДАВО України, ф. 3301, оп. 2, спр. 85, арк. 5, 7; спр. 83, арк. 3), Торчина (Гуртовий, 2003, с. 39) підтримали українську армію продовольством, фуражем і обмундируванням. Висловили готовність допомогти владі єврейські громади Чуднова, П'ятки, Троянова (ЦДАВО України, ф. 1092,

оп. 2, спр. 73, арк. 41), Красилова (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 43). Гостинно зустріли «свого визволителя (С. Петлюру. – Авт.) від більшовицького ярма» євреї Білилівки (Сергійчук, 1999, с. 124). У Домбровиці із єврейською громадою спілкувався командуючий Північною групою армії УНР отаман Оскілко (По Україні. Представники Домбровиці у отамана Оскіллка).

Населення містечок переважно приязно поставилося до частин Української Галицької армії. За нашими даними, у Полонному, Мирополі, Романові були проведені багатолюдні віча, які організував освітній відділ УГА. Дійства закінчувалися виступами стрілецьких хорів і виставами театральної трупи (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 13). Галицькі священики проводили службу, панахиди, проповіді для місцевого населення. Так, у Корнині галицький священик провів панахиду за селянами, розстріляних більшовиками (Галаган, 1930, с. 72).

Приязні стосунки встановились в УГА із місцевими євреями. За нашими даними, 25 серпня 1919 р. галицькі вояки припинили погром у Фастові (ЦДАВО України, ф. 3299, оп. 1, спр. 48, арк. 41). Наступного дня місцеві євреї зустрічали прибулий до містечка штаб 3-го Галицького корпусу хлібом-сілля, запевнивши, що «всіма силами будуть допомагати будувать Самостійну Республіку, аби тільки був спокій» (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73, арк. 6-бзв.). Галичани проводили у містах та містечках народні віча, в яких брало участь і єврейське населення. Промовці роз'яснювали «хто такий галицький стрілець, та чого він прийшов на Велику Україну» (Левицький, 1921, с. 69). Український діяч О. Левицький писав, що євреї «одверто висказували свій подив [з] розсудности й рухливости українського галицького війська. Та найбільше дивувало, що на таких вічах не накликував ніхто ні до помсти на них, ні до погромів – а виключно тільки до розумної державної праці всіх горожан» (Левицький, 1921, с. 72).

Однак, мали місце і протилежні за змістом факти. У низці волинських і київських містечок підрозділи Дієвої армії УНР вчиняли проти цивільного населення насильницькі дії, незаконно вилучаючи у них матеріальні цінності та застосовуючи до сотень українців і євреїв зброю та фізичний примус. Як правило, ці акти здійснювали переважно деморалізовані та голодні солдати. Так, козаки, солдати проводили незаконні реквізиції у Славуті та

Гостомелі (Держархів Київської області, ф. р. 2795, оп. 1, спр. 10, арк. 60), грабували в Острополі (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 71, арк. 267зв.), Ланівцях (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11, арк. 267зв.), Ганнополі, Гощі, Ляхівцях, Куневі (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11, арк. 146; спр. 13, арк. 49, 57), розганяли і роззброювали міліцію, втручалися у роботу органів місцевого самоврядування у Острополі (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 71, арк. 267зв.), Шепетівці, Славуті (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 543, арк. 1-1зв.). Шепетівчани-євреї повідомляли, що українська військова адміністрація змушувала їх зносити одяг та продукти для армії, виконувати інші роботи. Начальник місцевої міліції Андрієвський вимагав, щоби єврейська громадська рада «чистила місто». За непокору 25 вересня 1919 р. було заарештовано трьох її членів (ЦДАВО України, ф. 3301, оп. 2, спр. 32, арк. 12–13).

Представники державної влади не завжди могли протистояти таким злочинним діям. Не мала сили боротися з подібними злочинами і містечкова міліція, хоча в окремих випадках грабіжників карали. Наприклад, у Фастові трьох злочинців розстріляли (На Україні. Мобілізація у Фастові).

Наслідками непопулярної діяльності окремих представників української влади, стали напади на них місцевого населення. Так, один з членів Директорії УНР Ф. Швець, навідавшись до рідного Жаботина, скликав мітинг. У своїй палкій промові він закликав земляків будувати самостійну Українську державу. Однак частина селян, збайдужілих від мітингів, не бажаючи слухати, намагалися стягти оратора з трибуни (Гирич, 1997, с. 47). Жителі Базалії відмовилися прибути за мобілізацією до збірного пункту (Держархів Київської області, ф. р. 294, оп. 1, спр. 3, арк. 5, 6).

Національну злагодую у 1919-1920 рр. руйнували погромницькі дії. Антисемітизм у тогочасному українському суспільстві пояснювався передусім прихильністю єврейства до більшовизму. Сприяли формуванню цього стереотипу численні факти перебування євреїв у лавах комуністів, особового складу НК та комісарів Червоної армії. Український громадський діяч у Канаді, мемуарист О. Брик доводив, що в українських партіях, за винятком кількох осіб в УПСФ та УСДРП, не було жодного єврея. Зате на чолі усіх загальноросійських партій, що діяли в Україні, стояли представники єврейства (Брик, 1961, с. 168). В праці К. Лисюка знаходимо дані,

що в першому уряді Радянської Росії серед 501 працівника 406 були євреями (Лісюк, 1964, с. 16). Інший представник української діаспори, попри своє членство у Jewish Identity Center та Єврейсько-Українському товаристві співпраці в Ізраїлі, П. Мірчук, в доволі категоричній формі подавав своє бачення представництва/міри залученості євреїв у/до більшовицьких структур: «Кожним загоном большевиків в Україні керував політрук, майже завжди комісарами міліції в Україні були жиди. Ті політруки керували боями проти української армії, а комісари катували й розстрілювали ранених українських вояків, що впали в полон... Жиди стали добровільною опорою червоноармійській окупації України, кривавого більшовицького терору. А може й організаторами. Видатними й скритими керівниками» (Мірчук, 1982, с. 45). В архівах Поділля знаходимо інформацію про національний склад червоноармійців. Так, у військовому комісаріаті містечка Полонне перебувало на військовій службі 60 червоноармійців, 1/3 яких становили євреї, з 7 співробітників військкомату четверо були євреями (Держархів Хмельницької області, ф. р. 3251, оп. 1, спр. 6, арк. 18, 31).

Євреї часто неохоче підтримували й мобілізаційні заходи української влади. Так, списки тих, хто не прибув на призивні пункти Купеля, Красилова, Теофіполя рясніли єврейськими прізвищами (Держархів Хмельницької області, ф. р. 296, оп. 4, спр. 5, арк. 1, 3, 5, 12, 14, 16, 18, 20, 28, 48, 138, 146, 155, 159). Траплялися випадки, коли єврейське населення обстрілювало тили армії УНР (наприклад, у Погребищі) (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 71, арк. 104). Провокації з боку євреїв були зафіксовані в Ушомирі (ЦДАВО України, ф. 3299, оп. 1, спр. 40, арк. 9).

Архівні матеріали, матеріали тогочасної періодичної преси підтверджують участь частини українців у погромницьких діях. Головнокомандувач УГА М. Омелянович-Павленко зауважував, що «бешкети, які в дійсності мали місце, траплялися лише тоді, коли частини відходили під ворожим навалом...» (Сергійчук, 1999, с. 128). Погроми із людськими жертвами, які здійснила армія УНР, відбулися у київських містечках Самгородок (Сергійчук, 1998, с. 446), Корнин (ЦДАВО України, ф. 3299, оп. 1, спр. 53, арк. 2–3), волинських – Ганнопіль (Сергійчук, 1998, с. 451), Домбровиця (ЦДАВО України, ф. 3299, оп. 1, спр. 67, арк. 1), Словечно (Сергійчук, 1998, с. 451).

Мали місце і випадки, коли представники української влади закликали до поголовного винищення євреїв. Типовим був приклад містечка Рожище, де 12 квітня 1919 р. підстаршина комендантської сотні вигукував: «Ми стоїмо за Україну, а всіх жидів та ляхів бий, ріж». Повітовий комісар намагався владнати недоречність, але його одразу ж заарештували (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 51, арк. 22зв.). В Гощі козаки взагалі обіцяли знищити містечко, якщо єврейське населення на внесе контрибуції (ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 54, арк. 69).

Директорія, український уряд у міру можливостей боролися проти погромів і погромної агітації. Вищі та місцеві органи влади УНР оперативно реагували на антиєврейські дії недисциплінованих військових частин. Наприклад, було вжито рішучих заходів для попередження погрому у Шепетівці (ЦДАВО України, ф. 3301, оп. 2, спр. 32, арк. 11), припинено погром у Коростені (Сергійчук, 1999, с. 131). У Тальному (Сергійчук, 1999, с. 128), Вахнівці (Марголин, 1921, с. 280), Обухові (Історія січових стрільців, 1992, с. 87) розстріляли козаків-погромників. За антиєврейську погромну агітацію заарештували робітника у Волочиську (Смерть погромникам). З Шепетівської єврейської громадської ради повідомляли, що колишній голова місцевого самоврядування, християнин, під час погромів «бігав цілі дні по місту, відганяючи козаків від єврейських хат, ризикуючи навіть не раз своєю життям» (ЦДАВО України, ф. 3301, оп. 2, спр. 32, арк. 13). Такі заходи української влади, хоч і були недостатніми, все ж збільшували довіру та прихильність єврейського населення до українських урядів.

Висновки. Взаємини між українським військом і громадами містечок Волині та Київщини у добу Директорії УНР були непростими. З одного боку, цивільне населення надавало дієву допомогу українській армії: відгукувалося на мобілізаційні заходи Директорії і вступало до військових формувань. Серед тих, хто підтримав армію, були і євреї. Наведені у статті архівні матеріали заперечують підходи частини науковців, щодо байдужості євреїв до української справи. Їхні міркування базувалися на твердженні, що єврейське населення було пробільшовицько налаштоване. Як українська, так і єврейська громади містечок надавали армії УНР матеріальну допомогу (білизною, продовольством, фуражем і

обмундируванням). Переважно приязно поставилося вони до частин УГА. Жителі містечок допомагали українській армії під час кровопролитних боїв із Червоною армією. З іншого боку, мали місце і протилежні за змістом факти. У низці волинських і київських містечок підрозділи Дієвої армії УНР вчиняли проти цивільного населення насильницькі дії: проводили незаконні реквізиції, грабували, накладали контрибуції, розганяли і роззброювали міліцію, перешкоджали законній діяльності органів місцевого самоврядування тощо. Такі дії, природно, викликали невдоволення жителів містечок, що провокувало нападали на представників української влади та козаків. Доволі поширеним явищами були: побиття солдатів/козаків, відмова надавати підводи та хліб для потреб війська, нехтування мобілізацією. Відбувалися конфлікти між євреями і українськими вояками, які переростали у ганебні погромницькі дії, кровопролиття (їх здійснювало переважно деморалізовані та голодні солдати). Українська влада намагалася боротися проти погромів і погромної агітації, оперативно реагуючи на антиєврейські дії власних військових формувань.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримували фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література

Брик, О. (1961). Українсько-єврейські взаємовідносини. Вінніпег: б.в., 383 с.

Вісти з фронту. З Липовецького повіту. (1920). *Україна*. Кам'янець-Подільський. 30 червня. Ч. 117. С. 1–2.

Гай-Нижник, П. (2020). Утворення Директорії УНР та формування її військових підрозділів під час антигетьманського заклоту (листопад-грудень 1918 р.). *Гілея: науковий вісник*. Вип. 156 (№5). Київ. С. 12–33.

Галаган, В. (1930). На Київ. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1931 рік*. Львів: Червона Калина, С. 72–75.

Гирич, В. (1997). Через круті схили: історико-краєзнавчий нарис. Сміла: Тясмин, 64 с.

Гуртовий, Г. (2003). Євреї містечка Торчин. Київ: РНФ ТОВ «Юг», 94 с.

Держархів Київської обл., ф. р. 2795, оп. 1, спр. 10.

Держархів Київської обл., ф. р. 3251, оп. 1, спр. 6.

Держархів Хмельницької обл., ф. р. 294, оп. 1, спр. 3.

Держархів Хмельницької обл., ф. р. 296, оп. 4, спр. 5.

Держархів Хмельницької обл., ф. р. 3026, оп. 1, спр. 8.

Завальнюк, О. & Олійник, С. (2013). Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.). Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 292 с.: іл.

Заремба, О. Розбудова збройних сил УНР і українське селянство (весна-літо 1920 р.). URL: <https://kpvit.blogspot.com/2020/03/1920.html> (дата звернення: 12.05.2022).

Історія січових стрільців: воєнно-історичний нарис. (1992). Київ: Україна, 347 с.

Комарницький, О. (2009). Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917-1920 рр.: монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 312 с.

Комарницький, О. (2022). Українські збройні формування і громади містечок Подільської губернії в добу Директорії УНР: комплекс взаємин. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Т. 36. С. 169–183.

Кременець. Прийом новобранців. *Новини*. (1919). Жмеринка. 27 лютого. Ч. 20. С. 1.

Левицький, О. (1921). Галицька армія на Великій Україні (спомин з часу від липня до грудня 1919 р.). Відень, 196 с.

Лісюк, К. (1964). В обороні української правди: справа українсько-жидівських взаємовідносин. Онтаріо-Каліфорнія, 40 с.

Литвин, С. (2018). Симон Петлюра у боротьбі за Самостійну Україну. Київ: Смолоскип, 680 с.

Лозовий, В. (2005). Внутрішня та зовнішня політика Директорії Української Народної Республіки (Кам'янецька доба). Кам'янець-Подільський: Аксіома, 224 с.

Лютий-Лютенко, І. (1986). Вогонь з Холодного Яру: Спогади. Детройт: б.в., 151 с.

Ляскович, Р. (2021). Мобілізації до збройних формувань українських державних утворень та їх роль у посиленні боротьби за національні інтереси (кінець 1918 – кінець 1920 рр.) (дис... докт. філософ.: 032 Історія та археологія). Кам'янець-Подільський, 508 с.

Ляскович, Т. (2020). Акція «Тиждень українського козака» на Поділлі: організація, хід, наслідки (вересень-листопад 1919 р.). *Матеріали XVI Подільської наукової історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», С. 82–87.

м. Христинівка Уманського повіту. (1918). *Васильківські вісти*. Васильків, 7 грудня. Ч. 1. С. 2.

Марголин, А. (1921). Україна и политика Антанты: записки еврея и гражданина. Берлин: изд-во С. Ефрони, 396 с.

Мірчук, П. (1982). Зустрічі й розмови з Ізраїлю: чи українці традиційні антисеміти. Нью-Йорк, Торонто, Лондон, 400 с.

На Україні. Мобілізація у Фастові. (1918). *Трибуна*. Київ. 27 грудня. Ч. 8. С. 4.

Оперативний звіт Штабу Головного Отамана з 19-го серпня 1919 р. *Український козак*. Кам'янець-Подільський. 1919. 21 серпня. Ч. 35. С. 2.

Патола, Н. (2002). Подільське селянство і мобілізація до збройних сил УНР (літо 1919 р.): чому так сталося? *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*. Т. 8 (10). Кам'янець-Подільський. С. 365–372.

По Україні. Непорозуміння. (1918). *Народне слово*. Біла Церква. 22 листопада (5 грудня). Ч. 1. С. 4.

По Україні. Представники Домбровиці у отамана Оскілка. (1919). *Вільна Україна*. Рівне. 5 квітня. Ч. 10. С. 2.

По Україні. Фастів. *Народня воля*. 19 грудня 1918 (1 січня 1919 р.). Ч. 1. С. 5.

Сергійчук, В. (1998). Погроми в Україні: 1914-1920: від штучних стереотипів до гіркої правди, прихованої в радянських архівах. Київ: вид-во імені Олени Теліги, 542 с.

Сергійчук, В. (1999). Симон Петлюра і єврейство. *Дніпро*. Київ, №5-6. С.105–140.

Смерть погромникам. (1919). *Громада*. Кам'янець-Подільський. 18 червня. №11. С. 2.

Стахів, М. (1962). Україна в добі Директорії УНР. Торонто, Т. 1: Власними силами, 272 с.

Тинченко, Я. (2017). Дієва армія УНР, листопад 1918 – листопад 1919 р.: науково-популярне видання. Київ: Темпора, 164 с.: іл.

Хроніка. м. Ружин, 12 грудня. (1918). *Воля*. Сквиря. 17 грудня. №10. С.4.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 1.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 11.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 13.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 51.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 54.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 71.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 73.

ЦДАВО України, ф. 1092, оп. 2, спр. 543.

ЦДАВО України, ф. 2060, оп. 1, спр. 18а.

References

- Bryk, O. S.** (1961). Ukrainsko-yevreiski vzaiemovidnosyny. Vinnipeh: b.v., 383 s.
- Visty z fronta. Z Lypovetskoho povitu. (1920). *Ukraina*. Kamianets-Podilskiyi. 30 chervnia. Ch. 117. S. 1–2.
- Hai-Nyzhnyk, P.** (2020). Utvorennia Dyrektorii UNR ta formuvannia yii viiskovykh pidrozdiliv pid chas antyhetmanskoho zakolotu (lystopad-hruden 1918 r.). Hileia: naukovi visnyk. Vyp. 156 (№5). Kyiv. S. 12–33.
- Halahan, V.** (1930). Na Kyiv. *Istorychnyi kalendar-almanakh Chervonoï Kalyny na 1931 rik*. Lviv: Chervona Kalyna, S. 72–75.
- Hyrych, V.** (1997). Cherez kruti skhyly: istoryko-kraieznavchyi narys. Smila: Tiasmyn, 64 s.
- Hurtovyi, H.** (2003). Yevrei mistechka Torchyn. Kyiv: RNF TOV «Iuh», 94 s.
- Derzharkhiv Kyivskoi obl., f. r. 2795, op. 1, spr. 10.
- Derzharkhiv Kyivskoi obl., f. r. 3251, op. 1, spr. 6.
- Derzharkhiv Khmelnytskoi obl., f. r. 294, op. 1, spr. 3.
- Derzharkhiv Khmelnytskoi obl., f. r. 296, op. 4, spr. 5.
- Derzharkhiv Khmelnytskoi obl., f. r. 3026, op. 1, spr. 8.
- Zavaliuk, O. & Oliinyk, S.** (2013). Ukrainska Halytska armiiia na Podilli (lypen 1919 – traven 1920 rr.). Kamianets-Podilskiyi: PP «Medobory-2006», 292 s.: il.
- Zaremba, O.** Rozbudova zbroinykh syl UNR i ukrainske selianstvo (vesnalito 1920 r.). URL: <https://kpvit.blogspot.com/2020/03/1920.html> (data zvernennia: 12.05.2022).
- Istoriia sichovykh striltsiv: voienno-istorychnyi narys. (1992). Kyiv: Ukraina, 347 s.
- Komarnitskyi, O. B.** (2009). Mistechka Volyni ta Kyivshchyny u dobu Ukrainskoi revoliutsii 1917-1920 rr.: monohrafiia. Kamianets-Podilskiyi: Aksioma, 312 s.
- Komarnitskyi, O.** (2022). Ukrainski zbroini formuvannia i hromady mistechok Podilskoi hubernii v dobu Dyrektorii UNR: kompleks vzaiemyn. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka: istorychni nauky*. Kamianets-Podilskiyi: Kamianets-Podilskiyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka. T. 36. S. 169-183.
- Kremenets. Priiom novobrantsiv. *Novyny*. (1919). Zhmerynka. 27 liutoho. Ch. 20. S. 1.
- Levytskyi, O.** (1921). Halytska armiiia na Velykii Ukraini (spomyn z chasu vid lypnia do hrudnia 1919 r.). Viden, 196 s.
- Lysiuk, K.** (1964). V oboroni ukrainskoi pravdy: sprava ukrainskomyshyvdivskykh vzaiemovidnosyn. Ontario-Kaliforniia, 40 s.

Lytvyn, S. (2018). Symon Petliura u borotbi za Samostiinu Ukrainu. Kyiv: Smoloskyp, 680 s.

Lozovyi, V. (2005). Vnutrishnia ta zovnishnia polityka Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (Kamianetska doba). Kamianets-Podilskyi: Aksioma, 224 s.

Liutyi-Liutenko, I. (1986). Vohon z Kholodnoho Yaru: Spohady. Detroit: b.v., 151 s.

Liaskovych, R. S. (2021). Mobilizatsii do zbroinykh formuvan ukrainskykh derzhavnykh utvoren ta yikh rol u posylenni borotby za natsionalni interesy (kinets 1918 – kinets 1920 rr.) (dys... dokt. filosof.: 032 Istorii ta arkeoholiiia). Kamianets-Podilskyi, 508 s.

Liaskovych, T. V. (2020). Aktsiia «Tyzhden ukrainskoho kozaka» na Podilli: orhanizatsiia, khid, naslidky (veresen-lystopad 1919 r.). *Materialy XVI Podilskoi naukovoï istoriko-kraieznavchoï konferentsii*. Kamianets-Podilskyi: TOV «Drukarnia “Ruta”», 82–87.

m. Khrystynivka Umanskooho povitu. (1918). *Vasylkivski visty*. Vasylkiv, 7 hrudnia. Ch. 1. S. 2.

Marholyn, A. (1921). Ukrayna y polytyka Antantyt: zapysky evreia y hrazhdanyna. Berlyn: yzd-vo S. Efrony, 396 s.

Mirchuk, P. (1982). Zustrichi y rozmovy z Izrailiu: chy ukraintsi tradytsiini antysemity. Niu-York, Toronto, London, 400 s.

Na Ukraini. Mobilizatsiia u Fastovi. (1918). *Trybuna*. Kyiv. 27 hrudnia. Ch. 8. S. 4.

Operatyvnyi zvit Shtabu Holovnoho Otamana z 19-ho serpnia 1919 r. *Ukrainskyi kozak*. Kamianets-Podilskyi. 1919. 21 serpnia. Ch. 35. S. 2.

Patola, N. (2002). Podilskie selianstvo i mobilizatsiia do zbroinykh syl UNR (lito 1919 r.): chomu tak stalosia? *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu: istorychni nauky*. T. 8 (10). Kamianets-Podilskyi. S. 365–372.

Po Ukraini. Neporozuminnia. (1918). *Narodnie slovo*. Bila Tserkva. 22 lystopada (5 hrudnia). Ch. 1. S. 4.

Po Ukraini. Predstavnyky Dombrovytsi u otamana Oskilka. (1919). *Vilna Ukraina*. Rivne. 5 kvitnia. Ch. 10. S. 2.

Po Ukraini. Fastiv. *Narodnia volia*. 19 hrudnia 1918 (1 sichnia 1919 r.). Ch. 1. S. 5.

Serhiichuk, V. (1998). Pohromy v Ukraini: 1914-1920: vid shtuchnykh stereotypiv do hirkoï pravdy, prykhovanoi v radianskykh arkhivakh. Kyiv: vyd-vo imeni Oleny Telihy, 542 s.

Serhiichuk, V. (1999). Symon Petliura i yevreistvo. *Dnipro*. Kyiv, №5-6. S.105–140.

Smert pohromnykam. (1919). *Hromada*. Kamianets-Podilskyi. 18 chervnia. №11. S. 2.

Stakhiv, M. (1962). Ukraina v dobi Dyrektorii UNR. Toronto, T. 1: Vlasnymy sylamy, 272 s.

Tynchenko, Ya. (2017). Diieva armii UNR, lystopad 1918 – lystopad 1919 r.: naukovo-populiarne vydannia. Kyiv: Tempora, 164 s.: il.

Khronika. m. Ruzhyn, 12 hrudnia. (1918). *Volia*. Skvyra. 17 hrudnia. №10. S.4.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 1.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 11.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 13.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 51.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 54.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 71.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 73.

TsDAVO Ukrainy, f. 1092, op. 2, spr. 543.

TsDAVO Ukrainy, f. 2060, op. 1, spr. 18a.

**Komarnitskyi Oleksandr, Komarnitska Liudmyla. THE INTERACTION OF
THE UKRAINIAN MILITARY FORMS WITH THE TOWN
COMMUNITIES OF VOLYN AND KYIV REGIONS DURING THE UPR
DIRECTORATE**

Abstract

The purpose of the article is to show, on the basis of the available scientific literature, archival sources, and materials of the periodical press of the time, the difficult relations (changed from fruitful cooperation to conflicts and sometimes even to brutal pogroms) between the Ukrainian People's Army and UHA, on the one hand, and the Ukrainian and Jewish communities of the towns of Volyn and Kyiv provinces, on the other. **The methodological basis of the research** is the principles of historicism, comprehensiveness, objectivity, multifactoriality, and systematicity. An essential component of the methodology has become the use of various methods of material analysis – historical, problem-chronological, historical-genetic, and historical-typological. **The scientific novelty** of the publication lies in the systematic coverage of important areas of cooperation between the UPR army and residents of Volyn and Kyiv towns during mobilization campaigns and the organization of material and moral support for Ukrainian soldiers. **Conclusions.** The relations between the Ukrainian People's Army, UHA, on the one hand, and the national communities of the towns of Volyn and Kyiv provinces during the days of the UPR Directory, on the other, were ambiguous. First, the townspeople, mostly Ukrainians, were mostly the object and, to a lesser extent, the subject of the mobilization measures of the Ukrainian authorities, replenishing military formations, taking an active part in the protection of the state interests of the Ukrainian People's Republic, providing tangible material support to the Ukrainian People's Army, supported the army in

---

many ways when it conducted offensive or defensive operations against the Red Army. To a lesser extent, this applied to UHA. Secondly, in a number of urban settlements, there were facts that prevented the normal cooperation of communities and Ukrainian units (illegal military requisitions, contributions, looting, interference in the work of local self-government bodies, etc., conflicts between Jewish communities and the Ukrainian military, which ended in shameful pogroms).

Key words: towns, Volyn and Kyiv provinces, Ukrainian People's Army, Directory of the Ukrainian People's Republic, mobilization, aid, Jewish pogrom.

**Komarnicki Aleksander, Komarnicka Ludmila. INTERAKCJA
UKRAIŃSKICH FORMACYJ WOJSKOWYCH ZE SPOŁECZNOŚCIAMI
MIAST WOŁYŃSKICH I KIJOWSKICH W OKRESIE DYREKTORII UNR**

Streszczenie

W artykule zauważono, że stosunki między armią ukraińską i społecznościami miast Wołynia i Obwodu Kijowskiego w czasach Dyrektoriatu URL były trudne. Z jednej strony zareagowała ludność cywilna na działania mobilizacyjne Dyrektoriatu i połączonych formacji wojskowych, udzielała pomocy materialnej armii URL (pomoc z bielizną, żywność, pasze i mundury). Wśród wspierających w wojsku byli też Żydzi. Z drugiej strony, oddziały Armii Czynnej URL robili brutalne działania ludności cywilnej: przeprowadzili nielegalne rekwizycje, odkradali, nakładali kontrybucje, rozpędzały i rozbrajały milicję, utrudniały legalną działalność organów samorządu terytorialnego itp. Dochodziło do konfliktów między Żydami a żołnierzami ukraińskimi, którzy zamieniły się w haniebne akcje pogromowe, rozlew krwi.

Słowa kluczowe: miasto, Armia Czynna URL, Dyrekcja URL, mobilizacja, pomoc, pogrom Żydów.

Статтю надіслано до редколегії 20.12.2022 р.

Статтю рекомендовано до друку 08.03.2022 р.